

KULOLCHILIKDA ZAMONAVIY YONDASHUV

Siddiqov Komil Boymirzaevich

Kamoliddin Behzod nomli Milliy rassomlik va Dizayn instituti Badiiy kulol va me'moriy yodgorliklar bezagini ta'mirlash kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada kulolchilik, kulolchilik tarixi, hozirgi kunda kulolchilikda zamonaviy yondashuvlar haqida ma'lumotlar keltirilgan

Kalit so'zlar: hunarmand, kulol, usta, arxeologik topilmalar, san'at

Asosan hunarmandlar ovqat va uy anjomlarini yasashgan. O'zbek ustalarining taomlari kosacha shakl (daftar) va ko'zacha shakl (juza) ga bo'linadi, bu bo'linish ustalarning ixtisoslashuvi bilan izohlanadi. Kosagarchilik kulollari kosa, laganlar, tovoq, tog'ora, chelaklar ishlab chiqargan. Ko'zagarlik kulollari turli xil shakllar, imkoniyatlar va maqsadlarda ko'zalar va korchaklar yasashgan.

Arxeologik topilma ushbu amaliy san'at turining qadimiyligidan dalolat beradi: kitobo-Shahrisabz vohasida joylashgan Sangirtepa posyolkasida arxeologlar loy g'ishtdan yasalgan katta ko'p xonali binolarning qoldiqlarini, turli xil asboblarni, kulol g'ildiragida ham, qo'lda ham yasalgan sopol buyumlarni topdilar. 1-ming yillik boshlariga.

Kulolchilik ishlab chiqarishi ko'p asrlar davomida o'rta Osiyoda hunarmandchilikning eng yuksak rivojlangan turi bo'lib kelgan. Etakchi markazlarning sug'orish va sug'orilmaydigan kulolchiligi mahalliy xususiyatlarga ega bo'lib, shakllarning o'ziga xosligi, bezak bezaklari, ranglarida namoyon bo'ldi. Shu kungacha saqlanib qolgan an'anaviy sopol ishlab chiqarish markazlariga Rishtan, G'ijduvon, Xiva, Samarqand, G'urumsaroy, Shaxrisabz, Kasbi, Urgut, Xorazm, Toshkent kiradi.

Har bir mintaqaning mahsulotlari badiiy o'ziga xosligi bilan farq qiladi. Bu shakllantiruvchi elementlarga, naqsh tarkibiga, rangga, bezakning sevimli

motiflariga va umumiy hissiy kayfiyatga ta'sir qiladi. XIX asr kulolchiligining ko'pgina naqshinkor motivlari mazmunan ganch va yog'och o'ymakorligi, matolarga chizilgan rasmlar va dekorativ-amaliy san'atning boshqa turlariga o'xshash bo'lib, bu kompozitsiyalarning belgilangan me'yor va qoidalar sifatida keng qo'llanilishini ko'rsatadi.

XIX asr oxirlariga kelib kulollar san'atida uslubiy o'zgarishlar yuz berdi. Sopol rangtasvirda muzlagan mavhumlik (Rishton, Madyr) naqshlarini yengishga moyilliklar mavjud edi. Ba'zi markazlarda ular kuchliroq, boshqalarida kamroq sezilarli (G'ijduvon, Shaxrisabz, Kattaqo'rg'on va b.) namoyon bo'lgan.). Amaliy san'atning boshqa turlarida bo'lgani kabi kulolchilikda ham asarlarning umumiy obrazli tuzilishining monumentalizatsiyasi kuzatildi.

Bu ayniqsa, rasm uslubiga tegishli. Kichik gulli naqshlar katta naqshlarga yo'l beradi, bezaklarning nozik rivojlanishi umumlashtiriladi. Bezaklarga o'ziga xos predmet tasvirlari – choydysh, ko'zalar, musiqa asboblariidan tortib qurol va pichoqlargacha kiritiladi. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida mashhur ustalar Xotam Qodirov, Usta Rustam va usta Hazratqul Igamberdiyevlar ishlagan Shaxrisabz ustalarining mahsulotlari shirali, issiq diapazon va erkin tasviriy naqsh bilan ajralib turardi.

1950-60-yillarda Rishton, G'ijduvon, Shaxrisabz, Samarqand, Kattaqo'rg'on, Toshkent, Surxondaryo, Qashqadaryo va Xorazm viloyatlari shaharlarida sopol buyumlar shakllarning o'ziga xosligini, naqshning o'ziga xos uslubini va rangtasvirning asl rangini saqlab qolishda davom etmoqda. Bu yerda kundalik turmushda ishlatiladigan dasturxonlarning an'anaviy shakllari (Humo, togora, braid, shokosa, lyagany, tovok, badiya va boshqalar) ustida ish olib boriladi.) davom etmoqda.

Shu bilan birga, sug'orish va sug'orilmaydigan kulolchilikning yangi shakllarini qidirish ishlari olib borildi. Naqshlarda an'anaviy tarzda talqin qilingan o'simlik va zoomorfik-geometrik shakllarga boyligi bilan an'anaviy bezak ustunlik qilgan. Keramistlar kulolchilikda syujet va portret tasvirlariga e'tibor berganlar, bu umuman an'anaviy mahsulotlarning shakllardagi obrazli tuzilishini buzilishiga olib kelgan.

1960 - yillar oxiridan boshlab O'zbekistonda an'anaviy kulolchilikning umumiy rivojlanishida umidsizlik tendensiyasi kuzatildi-so'nggi 20-30 yil davomida Shaxrisiyabza kulolchiligi, Kasbi sopol o'yinchoqlari kabi bir qator noyob an'anaviy kulolchilik markazlari yo'q bo'lib ketdi. An'anaviy keramika ishlarining keskin yomonlashuvining sabablari asosan ijtimoiy – iqtisodiy sabablarga bog'liq edi-xalq kulollari mahsulotlariga etarli talabning etishmasligi, ularning past ijtimoiy mavqei, mahalliy hokimiyat tomonidan xalq ustasi taqdiriga beparvo munosabat.

So'nggi yillarda tarixan tashkil etilgan ishlab chiqarish markazlari jonlandi, mahsulotlar assortimenti (idish-tovoq, kosa, kosa, suv uchun idish, sut, mahsulotlarni saqlash uchun turli xumlar) ancha kengaydi, ularning sifati yaxshilandi. Magistrlar davlatning qo'llab-quvvatlashini his qilib, o'z mahsulotlarining rentabelligi va raqobatbardoshligiga erishish uchun ishlab chiqarish hajmini oshiradilar.

Ular mahalliy xususiyatlarni saqlab qolishga, unutilgan shakllar va rasmlarni tiklashga intilishadi. Shu bilan birga, keramika mahsulotlarini bezashda yangi dekorativ va tasviriy motiflar paydo bo'ladi. Magistrlar tomirlarni hayvonlar va qushlarning boshlari shaklida stukko elementlari bilan bezash an'analarini qayta tiklamoqda. Suv uchun figurali idishlar yasashning qadimiy an'anasi – Musalla – o'rdak shaklida tanasi bilan qayta tiklandi.

Qadimgi ibodat marosimlarining ajralmas atributi bo'lgan loydan o'yinchoqlar yasash an'anasi ham qaytmoqda. Sug'orilmaydigan kulolchilikdan yasalgan o'zbek xalq o'yinchog'i ko'p asrlardan buyon mashhur bo'lib kelmoqda. Xalq hunarmandlari bolalarning quvonchi uchun otlar, ajdarholar, qushlarning chiroyli figuralarini yasashdi va otishdan keyin ularni sabzavot bo'yoqlari bilan bo'yashdi - sariq, qizil, yashil, to'q jigarrang. O'tmishda Buxoro-Samarqand kulolchilik maktabi uchun xos bo'lgan hunarmandchilikning bu turi Qashqadaryo viloyatining Kasbi tumanida keng rivojlangan.

XX asrdagi bir necha og'ir o'n yilliklardan so'ng o'zbek kulolchiligi Rossiya zavod mahsulotlari bilan raqobatlasha olmagan bo'lsa, O'zbekistonda kulolchilik ishlab chiqarish endi yangi yuksalishni boshdan kechirmoqda. O'tmish ustalarining

tajribasini ijodiy o'zlashtirgan zamonaviy keramistlar o'z fuqarolarining estetik ehtiyojlarini qondiradigan asl mahsulotlarni yaratadilar-ular xalq hunarmandchiligi o'chog'ida olovni yoqishadi.

Misol tariqasida samarqandlik usta Sharif Asimovning (1954 yilda tug'ilgan) mashhur ustoz Umar Jo'raqulovning talabalaridan biri bo'lgan asarini keltirishimiz mumkin. U ifodali, asosan vertikal, oqmaydigan sopol buyumlar–ulkan humalar, vazalar, ko'zalar va boshqalarni yaratadi., kulolchilik san'atining noyob asarlarini ifodalaydi. Suyuq bo'lmagan mahsulotlar Rishtan, G'ijduvon, Xiva, Toshkent va boshqa kulolchilik markazlarining deyarli barcha keramistlari tomonidan tayyorlanadi, ammo ularning aksariyati hanuzgacha sirlangan keramikaga e'tibor berishadi. Faqat sh .amaliyotida. Asimov suyuq bo'lmagan keramika yaratish o'z-o'zidan qimmatli ijodiy vazifadir. Texnologik ishlov berishning barcha an'anaviy vositalari va texnikasi uning asarlarida saqlanib qolgan, ammo u bezatish texnikasida o'z qarorlarini qabul qiladi. Bu, shuningdek, sopol buyumlar shakllari uchun amal qiladi, va manzarali uzoqdan foydalanish – asosan mahsulot shakllari bilan organik birlashtirish har doim o'yilgan yoki muhri naqsh. Vaqti-Vaqti Bilan Sh . Asimov shuningdek, ko'zalar yoki vazalar yuzasini ifodali rangli dog'lar bilan qoplab, sirdan foydalanadi.

Loydan bo'yalgan o'yinchoqlar sug'orilmaydigan keramika bo'limiga ham tegishli bo'lishi mumkin. Biroq, 2012 yil bahorida Uba qishlog'iga qilgan ekspeditsiyamiz natijasida ma'lum bo'lishicha, Hamro bibi Raximovaning o'g'li Jabbor Raximov hech bir talabani qoldirmay olamdan o'tganidan beri u yerda loydan hushtak o'yinchoqlar yasashning qadimiy an'anasi mohiyatan yo'q bo'lib ketgan. Uba Kubaro Babayevaning yagona o'yinchoq ishlab chiqaruvchisi o'yinchoqlar uchun material sifatida loydan voz kechib, kaliblar, maxsus shakllar yordamida gipsdan katta haykaltaroshlik figuralarini yasashga o'tdi, bu esa ushbu hunarmandchilik va kitschning eski an'analarining qadrsizlanishiga olib keldi. Hatto ilgari ham Ambaropa Sattarova tomonidan yasalgan g'ildiraklardagi qushlar va hayvonlar ko'rinishidagi mashhur Kasbi o'yinchog'i g'oyib bo'lgan. Bugungi kunda boshqa

markazlardagi hunarmandlar – G'ijduvondagi Narzullaevlar oilasi vakillari va Samarqanddagi Muxtorovlar tomonidan o'yinchoqlar tayyorlanmoqda.

Samarqand o'yinchoqlarining an'analarini usta Dilorom Muxtorova (1967 yilda tug'ilgan) davom ettiradi, u bu hunarni qaynotasidan o'rgangan, 1960 yillarda Samarqand terrakota o'yinchoqlar maktabiga asos solgan taniqli usta Abduraxim Muxtorovdan o'rgangan. A. Muxtorovning o'g'illari Zarif va Islom ishlagan 1980-1990 yillarda ertak ajdarlari va folklor obrazlarini yaratishda juda faol, ammo bugungi kunda faqat D. Muxtarova folklor mavzularida terakota kompozitsiyalarini yaratmoqda. U 100 dan ortiq turdagi loy o'yinchoqlarini, shu jumladan turli xil zoomorfik va ertak haykalchalarini, shuningdek xalq ertaklari va folklor asarlaridan personajlarni yaratadi. Hunarmand mahalliy tuproqdan xom ashyoni ajratib oladi, ammo yog'li loy qo'shadi. U tayyor massani maxsus gipsli hammomga qo'yadi va uni suv bilan to'ldiradi. Gipsli vagon ortiqcha suvni yutadi va kerakli zichlikdagi massa olinadi, u aralashtirilgandan so'ng qurib qolmaslik uchun selofan paketiga solinadi. Tayyor loydan D. Muxtarova haykalchalarni haykaltaroshlik qiladi va ularni 1000 daraja haroratda pechda yoqib yuboradi. Terakota haykalchalarini qayta ishlash uchun u an'anaviy vositalar to'plamidan foydalanadi: stek, spatula, pichoq, naycha, turli o'lchamdagi cho'tkalar.

2012 yildan buyon Firdaus Yusupov , rishtonlik usta sh .o'g'li. , bo'yoq holda terrakota o'yinchoqlar yaratish boshladi. Uning ertak belgilar hajmi (balandligi?) 10 dan 15 sm gacha Ural-Tyubin ustasi G'afur Xalilov (20 dan 40 sm gacha) ning 20-asr oxirida yasagan va oq-qizil-ko'k ohak bo'yog'i bilan qoplangan o'yinchoqlaridagi yirik fantastik tasvirlarga o'xshaydi. Biroq, Rishtondagi o'yinchoqlarni qayta tiklash tajribasi, uning kelib chiqishi boshqa markazlar bilan bog'liq bo'lib, aslida professional mualliflik yondashuvining bir shakli hisoblanadi.

Badiiy yechim nuqtai nazaridan G'ijduvon, Urgut, Rishtan, Andijon, Denov, Xiva va Toshkent ustalarining mahsulotlari murakkab tarixiy taraqqiyot yo'lini bosib o'tgan va yashashda davom etayotgan sirlangan kulolchilik katta qiziqish uyg'otadi. An'ana va innovatsiya muammosi bu erda eng dolzarb va dolzarbdir. An'anaviy hunarmandchilikning vujudga kelishi ijtimoiy sharoitining o'zgarishi tabiiy ravishda

o'zbek kulolchiligi xarakteriga ta'sir ko'rsatgan muayyan o'zgarishlarga olib keldi. XX asr o'rtalaridan boshlangan an'anaviy badiiy hunarmandchilikning utilitar sohadan suvenir ishlab chiqarish sohasiga o'tish jarayoni yangi asr boshlarida davom ettirildi. Mahsulotlarning ko'plab an'anaviy shakllari g'oyib bo'ldi; hozirgi vaqtda divanning etakchi shakli saqlanib qolmoqda, bu bezak uchun yaxshi joyni saqlaydi va utilitar maqsadini yo'qotmagan. Shu bilan birga, yangi dekorativ echimlarni eksperimental izlash ishlab chiqilmoqda.

O'zbekiston sirlangan kulolchiligining asosiy maktablari XIX asrda shakllangan . Naqqoshlik uslubi, plastmassa va texnologik xususiyatlariga ko'ra uchta asosiy sopol maktabini ajratish mumkin: Shimoliy-Sharqiy – Farg'ona, Markaziy – Buxoro-Samarqand va Janubiy-g'arbiy – Xorazm. Sirning tabiatiga qarab, ushbu maktablarning mahsulotlari rang bilan farq qiladi. Ko'k kulolchilik Farg'ona va Xorazm maktablarida ishkoriy, ishkoriy sug'orishdan foydalaniladi. Buxoro-Samarqand markazlari sariq-qo'ng'ir keramika bilan mashhur, bu yerda qo'rg'oshin sir ko'proq ishlatiladi. Yigirmanchi asrning o'rtalarida. Samarqand, Shaxrisyabz, Kattaqo'rg'on, Rishtan, Qo'qon, Jizzax, Xiva, Urganch shaharlaridagi bozorlarda turli xil sopol sug'orish idishlari yoki bo'yalgan gilli hushtaklar-o'yinchoqlar xarid qilishingiz mumkin edi.

Zamonaviy irrigatsiya kulolchiligidagi innovatsion tendentsiyani toshkentlik ustalar Akbar Raximov va uning o'g'li Alisher Raximov namoyish etib, ular ushbu uslub asoschisi muxit Raximovning an'analarini davom ettirmoqdalar. 1960-yillarning boshlarida Kushon antik kulolchiligi (milodiy I-II asrlar) va Afrosiyob irrigatsiya kulolchiligi (IX-XI asrlar) ni tiklash bilan shug'ullangan M. Raximov eski namunalarni qayta qurish asosida yangi eksponatlar yaratdi. Ushbu an'ana uning keyingi ijodiy faoliyatining asosini tashkil etdi, boshqa tarixiy davrlarga tegishli keramika namunalari muallifning tartibiga bo'ysundirila boshlandi. Shunday qilib, Temuriylar kulolchiligi namunalaridan ijodiy talqin ob'ektlari sifatida foydalanilgan. Keyinchalik, ushbu tendentsiya an'anaviy texnologiyalar va yangi dekorativ tajribalarni birlashtirgan o'g'li Akbar va nabirasi Alisher Raximov asarlarida davom ettirildi va boyitildi. Buxorolik yosh keramist Abduvohid Karimov XVII asr

Buxoroning Afrosiyob va ko'k-ko'k kulolchilik an'alarini qayta tiklab, ularni mualliflik mahsulotlari sifatida taqdim etib, innovatsion izlanishlar yo'nalishida faoliyat olib bormoqda. Ushbu ustalar an'anaviy texnologiyani saqlab qolishadi, ammo turli xil tarixiy davrlarning bezaklaridan foydalangan holda mahsulotlarni bezashda o'ziga xos yangiliklarni joriy etishadi. E'tiborlisi, ularning barchasi "kulolchilik" mutaxassisligi bo'yicha oliy badiiy ma'lumotga ega va mohiyatan professional rassomlardir.

Shunday qilib, O'zbekiston irrigatsiya kulolchiligidagi vaziyat undagi sahih qatlamlarni saqlab qolish va innovatsion izlanishlarning paydo bo'lishi nuqtai nazaridan o'zbek qo'l kashtasi bilan bog'liq vaziyatga o'xshaydi. Bu erda ikkita oqimni ham ajratish mumkin. Avvalo, bu asosan maktab va markazlarning mahalliy an'alariga asoslangan an'anaviy sug'orish kulolchiligi - bunga Rishtan, Andijon, G'urumsaroy, Urgut, G'ijduvon va Xiva ustalarining mahsulotlari kiradi. Ushbu markazlar ustalarining ishlarida an'anaviy texnika va shakllarga rioya qilish saqlanib qoladi va yangiliklar asosan bezakning alohida elementlari va mahsulot shakllarini talqin qilishdagi o'zgarishlar bilan bog'liq. Mintaqalarda mahalliy urf-odatlar muhimroq va an'alar evolyutsion ravishda rivojlanadi. Ehtimol, naqqoshlikda yangiliklardan ochiqroq foydalanadigan ba'zi rishtonlik ustalarining ijodi yanada jadalroq ko'rinar-bular Rustam Usmonov, Firdaus Yusupov, Alisher va Baxtiyor Nazirovlar bo'lsa-da, rishtonlik kulolchilik an'alariga hamohang bo'lib qolayotgandir.

Va, ikkinchidan, bu innovatsion rejaning mahsulotlari bo'lib, unda keramika ustalarining individual ijodiy tashabbusi yanada faolroq namoyon bo'ladi, qo'llaniladigan texnika va bezak naqshlari doirasi ularni ma'lum bir mahalliy an'alar bilan bog'lamasdan kengaymoqda. Mazkur yo'nalishga Toshkentdan Akbar va Alisher Raximov hamda Buxorodan Abduvohid Karimovni yuqorida qayd etilgan ustozlarni kiritish mumkin.

O'zbek kulolchiligini bozor iqtisodiyoti sharoitiga moslashtirish jarayonida tashvishli damlar ko'p bo'lgan. Savdo bozorini qidirishda ko'plab hunarmandlar sayyohlarning oddiy didiga moslashadilar, bu ko'pincha tuproq an'analari va uslub

xususiyatlarini yo'qotishiga olib keladi. Xuddi shunday qiyin muammo shogirdlik bilan bog'liq. Eski "ust-shogird" tizimi endi soddalashtirilgan, buzilgan shaklga ega bo'ldi. Agar ilgari magistrlar talabalarni olib, ularni ma'lum mahorat darajasiga olib chiqqan bo'lsa, imtihon topshirib, o'zlarining marhamatlarini ta'lim diplomining bir turi sifatida bergan bo'lsa, afsuski, hozirgi kunda bunday amaliyot yo'q. Uzoqroq ta'lim ololmagan yosh ustalar jadal, ikki - uch oylik o'quv kursini tamomlab, badiiy jihatdan past mahsulotlarni bozorlarda sota boshlaydilar. Natijada, biz bozor mashhur markazi kulolchilik umumiy darajada pasayishiga olib, yuqori sinf master sopol tayyorlash an'anaviy tizimini buzadi bir vaziyatga duch kelamiz. Yuqori sifatli mahsulotlar ishlab chiqaradigan etakchi hunarmandlar ularni sifatga mos narxda sotishga moyildirlar, talabalari esa o'z mahsulotlarini arzon narxlarda berishadi. Keramistlarning yosh avlodi, bir tomondan, bozorga va mijozga e'tibor qaratib, tezlashtirilgan va shuning uchun yuqori sifatli ishlab chiqarishni yo'lga qo'yishga intiladi, boshqa tomondan, ajdodlar an'analariga rioya qilish zarurligini anglaydi.

Bugungi kunda milliy kulolchilikni rivojlantirishda uning asl tabiatini, ibtidoiy bezaklarni va O'zbekiston kulolchiligining badiiy-obrazli tuzilishining sofligini saqlab qolish muammosi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ijodiy va tashkiliy xarakterdagi muammolarga qaramay, mustaqillik davrida yuz bergan ijobiy o'zgarishlar yaqqol ko'zga tashlanadi. Milliy usta keramistning ijtimoiy mavqei oshdi, O'zbekistonda va undan tashqarida kulolchilik an'analariga qiziqish sezilarli darajada oshdi, ko'plab ustalar boshqa mamlakatlarga ijodiy xizmat safarlarida bo'lishdi, chet elda yakka ko'rgazmala o'tkazishni boshladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. www.chelovek-nauka.com
2. Mirziyoev Sh.M. «Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz». O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi. –T.: O'zbekiston, 2016
3. Abdullaev N. San'at tarixi (1 tom). –T.: O'qituvchi, 1986
4. Abdullaev N. San'at tarixi (2 tom). –T.: San'at, 2001
5. Abdirasilov S., Azimov V. Rangtasvir. –T.: Musiqa, 2011.
6. Abdirasilov S.F., Boymetov B.B., Tolipov N.X. Tasviriy san'at. –T.: Ilm ziyo, 2010
7. Abdirasilov S., Hasanov M. Rasm o'qitish metodikasi. –T.: Iqtisod– Moliya, 2010.